

URTX

U

**N VIATGE DEL PRESIDENT
MACIÀ PER TERRES DE LLEIDA
EN LA CAMPANYA DE L'ESTATUT
(1931) I ALGUNES APORTACIONS
SOBRE LA FIGURA D'ENRIC PÉREZ
FARRÀS, UN FIDEL COL·LABORADOR
SEU AMB ARRELS AGRAMUNTINES**

**Virgínia Costafreda i
Puigpinós**

UN VIATGE DEL PRESIDENT MACIÀ PER TERRES DE LLEIDA EN LA CAMPANYA DE L'ESTATUT (1931) I ALGUNES APORTACIONS SOBRE LA FIGURA D'ENRIC PÉREZ FARRÀS, UN FIDEL COL·LABORADOR SEU AMB ARRELS AGRAMUNTINES

**Virgínia
Costafreda i
Puigpinós**

Professora de l'IES
Barres i Ones de
Badalona

Moltes foren les visites que el president Francesc Macià va fer a les comarques catalanes durant la campanya de l'Estatut. El viatge que va fer per les terres de Lleida, el dia 25 de maig de 1931, tenia per finalitat assistir a l'Aplec de Bonrepòs i també va visitar Cervera, Tàrraga, Agramunt i Artesa de Segre. La publicació d'algunes de les fotografies d'aquella visita, inèdites fins ara, ens permet copsar la seva gran popularitat i l'entusiasme que despertava en la gent. Així mateix, la recerca en publicacions de l'època fa que ens adonem de la intensitat amb què es van viure aquells moments i de la forta implicació de la major part de la població.

Aprofitant l'avinentesa que va venir acompanyat del llavors comandant dels mossos d'esquadra, Enric Pérez Farràs, també afegiré algunes de les seves dades biogràfiques. Aquest oficial havia nascut a Lleida l'any 1885 i procedia, per la banda paterna, d'una família de militars liberals, i per la part materna era d'ascendència agramuntina. El seu recull biogràfic constitueix un repàs dels moments importants que van marcar la Segona República, ja que en ocasions en va ser un protagonista destacat i en molts un testimoni d'excepció.

L'Enric va estudiar el batxillerat a l'Institut de Lleida i, després d'acabar la carrera d'enginyer militar, va servir onze anys a l'exèrcit d'Àfrica. En tornar a Catalunya va retrobar-se amb Francesc Macià, que sempre va sentir deferència pels oficials del seu antic cos. L'exemple donat per Macià va marcar el punt de partida de l'evolució de Pérez Farràs vers el catalanisme.¹

En iniciar-se la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), Pérez Farràs estava destinat a Mataró com a capità d'artilleria. Arran de la sublevació del seu cos, fou cessat per considerar-lo un oficial "revolucionari".² Des de la clandestinitat va intervenir amb altres oficials artillers, polítics i sindicalistes en diversos intents d'enderrocar la Monarquia. El gener de

l'any 1929 participà en el fracassat moviment contra el rei que impulsava Sánchez Guerra i que a Catalunya dirigia Lluís Companys.³ A la tardor de l'any 1930 formava part del Comitè Pro-Llibertat, que reivindicava el retorn de Francesc Macià, que es trobava exiliat a Brussel·les. A finals d'any tenien prevista una insurrecció contra la Monarquia, que havia d'encapçalar a Barcelona Marcel·lí Domingo, però la precipitada sublevació de Jaca tres dies abans va frustrar aquest moviment. El general López Ochoa, que també havia coincidit a l'exili amb Macià, havia de posar-se al capdavant de la insurrecció de la guarnició de Lleida. Pérez Farràs va acompanyar López Ochoa a Lleida amb l'objectiu de convèncer als militars que anessin a ajudar els de Jaca. Van trobar el suport dels doctors Estadella i Humbert Torres, però no van aconseguir sublevar els oficials lleidatans.⁴ El fracàs del moviment suposà l'afusellament immediat dels oficials de Jaca i moltes detencions arreu de Catalunya.

LA PROCLAMACIÓ DE LA REPÚBLICA. LA GENERALITAT

Les eleccions municipals del 12 d'abril del 1931 configuraren un panorama polític dominat pel triomf dels republicans. La coalició guanyadora a Catalunya estava formada per Esquerra Republicana de Catalunya (constituïda el mes de març amb la unió del Partit Republicà Català, Estat Català, el grup de l'Opinió i diversos sectors republicans i federals) i la Unió Socialista de Catalunya.

El dia 14 d'abril es coneixen els resultats d'aquestes eleccions municipals i l'aclaparadora victòria de l'Esquerra, que fou una sorpresa, va impulsar el seu líder, Francesc Macià, a proclamar la República Catalana. Tres dies després es va convertir en Generalitat de Catalunya per un acord amb el govern provisional republicà, amb la condició d'atorgar un

estatut d'autonomia. Aquest havia de ser ratificat primerament pel Parlament i pel poble català, i finalment, per les Corts espanyoles.

Pérez Farràs també va recolzar des del primer moment la República Catalana i aquella mateixa tarda del 14 d'abril, ell i altres oficials van desplaçar-se a la Diputació per posar-se a les ordres de Macià. Aquest va aconseguir la substitució del capità general de Catalunya pel general López Ochoa i es va nomenar governador civil Lluís Companys, que, acompanyat de Pérez Farràs, va prendre possessió del seu càrrec aquella mateixa nit.⁵ El suport d'aquests militars fou bàsic per aconseguir que les forces armades de Catalunya estiguessin a les ordres de Macià durant aquelles primeres jornades.

L'endemà, Pérez Farràs fou nomenat comandant de les Esquadres de Catalunya. Ell i el capità dels mossos, Frederic Escofet, exerciren el control de la seguretat personal de Macià.⁶ Aquests dos militars van acompanyar al president en els seus desplaçaments per terres catalanes i en els actes institucionals. El cos dels mossos d'esquadra, que abans pertanyia a la Diputació de Barcelona, passà a ser la força armada pròpia de la Generalitat i també feia la funció de guàrdia presidencial.

ELS RESULTATS DELS COMICIS LOCALS

La Conferència d'Esquerres, per tal d'unificar diferents sectors del republicanisme, va convocar el mes de març a Lleida una assemblea presidida per Ricard Palacín; tan sols hi van acudir dotze delegacions dels pobles. Els resultats triomfants de l'Esquerra de Macià en les eleccions d'abril van fer donar un tomb al republicanisme lleidatà. A l'Assemblea Constituent de la Federació de Lleida de l'ERC del mes de maig ja hi acudiren delegacions de 103 pobles de la província. Aquesta consolidació del partit de Macià a les comarques de Lleida es mantindria també a les eleccions al Parlament de Catalunya de l'any següent.⁷

De tota manera, a nivell local els ajuntaments es van constituir segons els resultats de les eleccions del mes d'abril. Molts pobles van continuar regits per partits no republicans. En podríem donar alguns exemples.

A Agramunt, en les eleccions del 12 d'abril, de 10 regidors que s'havien d'elegir, només tres recaigueren en els republicans. Aquests foren Joan Carrera, Josep Nadal i Antoni Barril. Una vegada fou proclamada la república, els regidors republicans no van voler prendre possessió dels seus càrrecs fins deu dies més tard, ja que no volien formar part d'un consistori que

Arribada del president Macià a la plaça de la República de Tàrraga (actual plaça Major) l'any 1931.

El president apareix elegant i somrient com era habitual en ell. Al fons s'observa la portada de l'església parroquial, en aquella època encara inacabada. Foto: Josep Sagarra. (Institut Municipal d'Història de Barcelona)

no estigués regit per ells. Josep Gassó havia estat elegit alcalde i Ramon Viladàs i Ramon Ros, tinents d'alcalde.⁸

A Tàrrrega el resultat de les eleccions donà una victòria aclaparadora a la Candidatura Popular, que obtingué la majoria absoluta amb nou regidors, davant de tres llocs per a Acció Catalana i un per a Unió Republicana. L'ajuntament és constituï el 21 d'abril després de dies de discussions amb els republicans. Finalment fou elegit alcalde Francesc Fité, de la Candidatura Popular.⁹

LA CAMPANYA DE L'ESTATUT

El 24 de maig tingueren lloc les eleccions de diputats de la Generalitat, la missió primordial dels quals era la confecció de l'Estatut de Catalunya. No se celebraren per sufragi universal directe, sinó que foren efectuades pels ajuntaments, i el seu resultat, cosa molt natural, fou un reflex de les eleccions municipals del mes d'abril.

Aquestes eleccions foren celebrades en les poblacions cap de partit judicial i els electors eren tots els regidors dels ajuntaments. A Balaguer sortí elegit Xavier Rúbies (independent); per Sort, Pere Coromines; per Lleida, Ricard Palacín, i per les Borges Blanques, Pere Mier, els tres darrers per ERC.

També s'havien de celebrar les eleccions a Corts Constituents de la República espanyola, convocades per al dia 28 de juny.

Paral·lelament, el president Macià recorregué les terres catalanes en olor de multitud. Així relata en les seves memòries Maria Macià, la seva filla més jove, com van ser aquells viatges de la campanya pro Estatut: «El pare es va fer un tip de parlar no sols a Barcelona, sinó també a comarques. La fascinació personal del meu pare, al zenit de la popularitat, electrificava les multituds, provocava grans manifestacions d'adhesió a la seva persona. En els pobles guarnien els carrers per on havia de passar: li posaven cobrellits als balcons, li feien arcs de triomf amb flors... La seva sola presència arrossegava els pagesos fora dels camps... Les dones corrien per veure'l, per sentir-lo... Tothom s'abocava al seu pas. Les mares li apropaven les criatures... Molts ploraven emocionats, el volien tocar, palpar, besar-li les mans... Pertot arreu s'enlairaven crits de "Visca l'Avil!"... Era un veritable deliri col·lectiu.»¹⁰

LA PRIMERA VISITA: DE LES BORGES BLANQUES A REUS

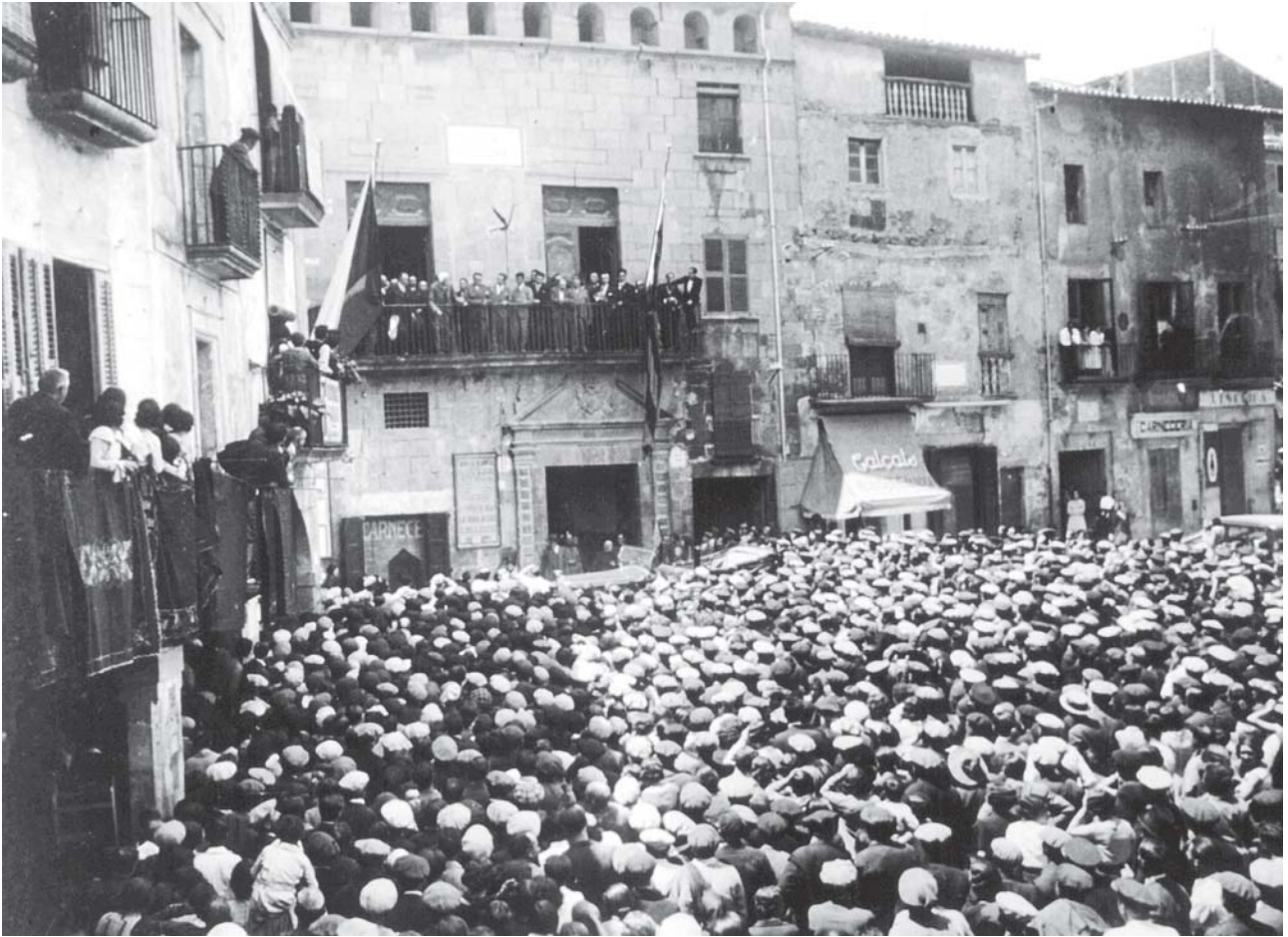
La primera visita oficial del president de la Generalitat per les terres catalanes havia es-

tat el recorregut del dia **10 de maig de 1931** en què, sortint de Lleida, va fer un itinerari per una vintena de pobles, des de les Borges Blanques fins a Reus, on l'ajuntament li volia retre un homenatge.¹¹

Aquest recorregut triomfal per diversos pobles de les províncies de Lleida, Tarragona i Barcelona va començar a les Borges Blanques, com una mena d'homenatge de Macià a la confiança que els pobles d'aquest partit judicial li havien demostrat durant tants anys. El van elegir diputat per les Borges Blanques des de l'any 1907 fins a la Dictadura. Així expressa Manuel Cruells, testimoni presencial en la seva infantesa de les visites a les Borges Blanques, aquesta manera de Macià de relacionar-se amb el poble: «Parlava de la mateixa manera amb una autoritat que amb un simple home del camp, amb els doctes que amb els gairebé analfabets o analfabets del tot. A tots atenia, amb tots es comunicava. I feia la sensació que convivia amb tothom, que es feia seus els problemes físics o morals que se li plantejaven.[...] Aquesta mena de fascinació personal estranya que produïa Macià entre les masses humils i els homes i les dones senzilles, fou el secret de la seva vida política i del seu triomf personal.»¹²

El president s'havia desplaçat el dia abans des de Barcelona a Vallmanya, la grandiosa finca de 3.700 hectàrees que la seva dona Eugènia Lamarca posseïa al terme d'Alcarràs i que els seus avantpassats havien comprat al monestir de Poblet. La comitiva va sortir el diumenge al matí de la casa dels Macià a Lleida i en formaven part Josep Tarradellas, secretari de la Presidència, el comandant Enric Pérez Farràs i el capità dels mossos d'esquadra Frederic Escofet. Els altres militars que els acompanyaven, el comandant Jiménez i el tinent d'artilleria Cabezas, també havien destacat pel seu suport des del primer moment a la causa de la República Catalana.

Les primeres parades del recorregut foren Juneda i les Borges Blanques. El president fou rebut en aquesta vila amb els acords de *La Marsellesa* i va pronunciar un discurs recomanant l'amor i la fraternitat com a base de la unió i la prosperitat dels pobles. El viatge va continuar cap a Vinaixa i Vimbodí, i des de l'Esplugu de Francolí s'hi van afegir la seva dona i la filla Maria. Després van traslladar-se cap a Montblanc, Valls i la Selva del Camp, on els esperaven els senyors Ventura Gassol, conseller d'Instrucció Pública, i l'escriptor Puig i Ferrater, fills d'aquesta localitat. Arribats a Reus, en la recepció i banquet que es va oferir Macià va brindar perquè perdurés la cordialitat entre Catalunya i la resta d'Espanya. Finalment l'itinerari de tornada el van fer per

Tarragona i diverses localitats de la costa fins a Barcelona, on van arribar a mitjanit.¹³

EL RECORREGUT DEL 25 DE MAIG DE 1931 I L'APLEC DE BONREPÒS

El segon viatge del president tenia per finalitat assistir a l'Aplec de Bonrepòs, que sempre s'havia celebrat el dilluns de la segona Pasqua i que l'any 1931 es va escaure un **25 de maig**. La visita es feia a iniciativa del Centre Republicà Federal d'Artesa de Segre, que, d'acord amb l'ajuntament de la mateixa vila, havia convidat al president a assistir a l'aplec. La premsa lleidatana va anunciar la visita el dissabte anterior i era de preveure que s'hi congregaria una gran quantitat de gent.¹⁴ Aprofitant el viatge, el president va visitar diverses viles i ciutats que es trobaven en el trajecte, com Cervera, Tàrrega i Agramunt.

La comitiva va sortir de Barcelona a les vuit del matí i acompanyaven el president: Jaume Aiguader, alcalde de Barcelona, el conseller Ventura Gassol, Josep Tarradellas i Pérez Farràs. També havia confirmat l'assistència al viatge el cap de les Joventuts d'Estat Català, Miquel Badia, fill de Torregrossa, que va estar cinc anys empresonat pel fracassat complot del Garraf contra el rei. A **Cervera** hi arribaren

després de les deu i foren rebuts per l'alcalde i altres autoritats. La banda de música els va tocar *La Marsellesa* i el nen Ramon Jové va oferir un ram de flors al president. Els visitants, autoritats i una gran gernació, encapçalada pels músics, es van dirigir caminant cap a la casa de la ciutat, on se'ls va oferir una recepció i on el senyor Macià pronuncià un discurs. També visitaren el museu local i el Centre de les Joventuts Republicanes.¹⁵

El recorregut del viatge segurament no es deuria haver preparat amb gaire temps i l'ajuntament de **Tàrrega**, per exemple, va assabentar-se'n el diumenge anterior a la nit, per una telefonada del conseller de la Generalitat, Sr. Casanova. El poble no va poder ésser informat fins el mateix dia. La visita a Tàrrega estava prevista per a un quart d'onze del matí, però el president va arribar-hi una hora més tard. Anava acompanyat del doctor Aiguader, del conseller Ventura Gassol, del comandant Pérez Farràs i altres personalitats.

La comitiva va arribar en auto pel raval del Carme i, a mig carrer, van sortir a rebre'ls l'alcalde, els regidors i altres autoritats locals. El batlle, Sr. Fité, es va disculpar per no haver pogut preparar una rebuda més digna i li pregà, tot i el poc temps de què disposaven, s'arribessin a l'ajuntament. La marxa en auto va

Vista de la plaça de la República de Tàrrega amb Macià i altres autoritats al balcó de l'ajuntament.

La multitud omple la plaça amb actitud expectant. Foto: Josep Sagarra. (IMHB)

continuar fins a la plaça de la República i, des del balcó de la Casa de la Vila, el president pronuncià un breu parlament, extracte del qual són les següents paraules que recollí el redactor de *Crònica Targarina*:

«Ciutadans: fa tot just un mes i mig que es va proclamar la República a Espanya. Cada dia, i a passos ascendents, es va solidificant per anar a una República Federal. Ahir es van celebrar les eleccions per elegir els homes que han de redactar l'Estatut de Catalunya i espero que tots vosaltres el votareu per aconseguir les llibertats de Catalunya que són el somni de tota la meua vida. Després aquest Estatut el lliurarem al Govern Provisional i aquest el presentarà a les Corts Constituents com a obra seva. Quan ja el tindrem aprovat, ja no serà obligatori anar al servei de l'Exercit perquè aquest serà voluntari. El que sí serà obligatori, serà anar a l'escola tots els nois i noies fins als 14 anys. Acabà recomanant la unió de tots per a la defensa dels nostres drets.»¹⁶

Enmig de l'entusiasme i aplaudiments del públic, es dirigí, convidat pel regidor Samuel Pereña, a visitar el centre d'Unió Republicana, on Macià i acompanyants foren obsequiats amb refrescos. Tot seguit emprengueren de nou el viatge i l'alcalde de Tàrraga també es desplaçà fins a Bonrepòs, on acordaren una visita al Palau de la Generalitat per al mes següent. El periodista remarca en la seva crònica que Tàrraga adreçà al President una salutació cordialíssima, exempta aquesta vegada de la hipocresia que hi havia hagut en altres visites en què tot semblava fer-se ben bé per força.¹⁷

La visita continuà cap a **Agramunt**, on els dos cotxes oficials van entrar per la plaça del Pou i on ja els esperava una gran gernació. En el primer cotxe hi anaven Macià i Pérez Farràs, que van fer el recorregut fins la plaça de la República enmig de l'entusiasme popular. Al peu de les escales de la Casa de la Vila, el president va baixar de l'automòbil i fou rebut pel líder republicà local, Joan Carrera, per l'alcalde, Josep Gassó, i per altres autoritats. Des del balcó de Ca la Vila, Macià va adreçar unes paraules als agramuntins que omplien la plaça. Joan Carrera, que havia estat elegit regidor pel Partit Republicà Radical Socialista,¹⁸ fou implicat en el complot antimonàrquic del mes de desembre i havia estat empresonat fins a la proclamació de la República.

L'escriptor Guillem Viladot, que llavors tenia encara no deu anys, rememorava amb aquestes paraules la visita de Francesc Macià: «El nostre President era un home que vestia amb molta cura, i la seva elegància era admirada per tothom. Barret, vestit d'estil anglès, saba-

tes bicolors o de xarol, guants i bastó. Tenia un cap de molt bon veure amb el cabell abundant, blanc i ondulat, i amb un bigoti que denunciava l'antiga pertinença a l'exèrcit espanyol. Perquè no s'embrutés una figura tan polida en entrar en contacte amb el fangar del Pou, els treballadors de la Farinera van improvisar una catifa amb sacs. Un cop en terra seca, el president saludava la gent que el guaitava amb molta sorpresa. La comitiva es dirigí a Ca la Vila on se li oferí una recepció de benvinguda al final de la qual es feren parlaments des del balcó principal dirigits al poble que emplenava tota la plaça. Del discurs del President només en recordo que molt sovint deia: «Catalans! Catalans! Catalans!». A mi m'estranyà que no visités l'església parroquial que, si més no, era monument nacional. Aquesta estranyesa la vaig comunicar al pare a l'hora de sopar. Em confessà que aleshores els republicans se les donaven de laics o ateus quan de fet eren els mateixos que en rebre el rei es manifestaven monàrquics i clericals. Fidel als seus plantejaments, el pare féu: «Macià, Companys: Cambó!». Durant la visita del President, un grup d'estirabaldats no parava de cridar consignes separatistes amb un «mori Espanya!» que les presidia. De tot plegat, el pare no sabia avenir-se que el President hagués preguntat per mossèn Pons, un capellà d'esquerra que un diumenge d'eleccions fou capaç d'abandonar el rosari de la tarda per anar a disposar un vot que faltava, el seu.»¹⁹

Els resultats electorals a Agramunt canviaren del tot en les properes eleccions del mes de juny i va resultar guanyadora la coalició que formaren els republicans de Lleida, encapçalada per Macià. Aquests resultats favorables a l'Esquerra es mantindrien a la vila del Sió durant tota la República.²⁰

A Agramunt la família dels Pérez Farràs eren propietaris d'una casa que havia pertangut a l'avi agramuntí de l'Enric, Pere Farràs Mora. Aquest va fer construir la casa a la segona meitat del segle XIX, davant dels valls i geladors que hi havia d'antic a l'indret del portal de Sant Joan.²¹ Pere Farràs estava casat amb Rosa Vila, d'Iguadada, i en aquesta vila va néixer la seva filla. Teresa Farràs Vila es va casar amb l'oficial d'infanteria lleidatà Enric Pérez Dalmau, que havia estat amic del general Prim i amb ell havia conspirat diverses vegades. Van tenir tres fills: Enric, Teresa i Rosa. El pare, l'any 1931 era comandant retirat i vivia a Lleida.

En observar les fotografies que el reporter barceloní Josep Sagarra va realitzar en aquella jornada, es comprova la fascinació popular que despertava Francesc Macià, tot i els seus setanta-un anys. El cabell blanc i el bigoti tam-

bé blanquinós li donaven un aire venerable, que explica la ràpida acceptació que tingué l'afectuos motiu de "l'Avi" que li aplicaren. Es vestia de forma sòbria, però elegant, gairebé sempre de gris clar, i la seva presència física provocava immediatament respecte, fins i tot entre els seus adversaris polítics. El seu estil molt particular d'entrar en contacte directe amb el públic, saludant personalment la gent i besant les criatures, era del tot innovador respecte a la resta dels polítics. Enric Ucelay Da Cal, en la seva tesi doctoral, expressa molt rotundament la seva opinió sobre la discutida habilitat política del president: «Macià no fou ni un boig, ni un Quixot, ni un soldadet de plom. Fou un polític, potser poc ideològic, segurament poc intel·lectual, però amb un gens menyspreable talent per a la mobilització del sentiment en un context de política de masses. En part derivació del seu caràcter i tarannà, els seus dots per a projectar imatge foren també el resultat d'un aprenentatge lent. El resultat, però, fou que Macià fou potser el primer polític en Espanya a valorar més la imatge que el contingut, el gest vistós al verb recargolat, però de tal manera que es podia arribar a milers de persones de manera individualitzada.»²²

El recorregut presidencial continuà des d'Agramunt cap a **Artesa de Segre**. En poc temps els habitants d'aquestes viles havien assistit a

una substitució dels protagonistes de l'escena política un tant peculiar. Feia tot just un any que el rei Alfons XIII hi havia fet una visita de la mà del llavors president de la Diputació de Barcelona, Joan Maluquer i Viladot. Aquest prestigiós jurista, vinculat a les dues viles per vincles familiars i per les seves propietats, havia estat desposseït del seu càrrec directament per Francesc Macià en proclamar la República.²³

La comitiva va arribar a Artesa a dos quarts d'una. A l'entrada del poble els esperaven el batlle, Josep M. Solé, i la resta d'autoritats. La vila apareixia engalanada i tots els veïns en massa acudiren a rebre l'il·lustre representant del poble català. Enmig de visques i ovacions, s'encaminaren cap a l'ajuntament i, des del seu portal, per la insuficiència dels locals superiors, el senyor Macià dirigí unes breus paraules al poble, agraint la rebuda que se li dispensava. A les dues de la tarda la comitiva va emprendre la marxa cap a Bonrepòs que dista d'Artesa uns 25 quilòmetres.²⁴

Situat al vessant septentrional del Montsec, a poca distància de la collada de Comiols, en aquest antic priorat premostratenc i santuari marià es venerava la imatge romànica de la Mare de Déu de **Bonrepòs**. L'antic monestir es convertí posteriorment en una gran masia i

Rebuda del president de la Generalitat i del comandant dels mossos d'esquadra a la plaça del Pou d'Agramunt.

El vehicle que els conduïa va fer el trajecte pels carrers de la vila enmig de l'entusiasme popular.

Foto: Josep Sagarra. (IMHB)

explotació agrícola de propietat privada, però l'arrelat costum de la gent dels pobles dels voltants d'anar-hi a dinar per la segona Pasqua es va mantenir al llarg dels anys. En el record de molta gent va quedar gravat l'espectacle impressionant de la immensa multitud que s'hi va congrega l'any 1931. Es va dir que hi havien assistit catorze mil persones, principalment habitants dels pobles de la Conca d'Allà, Vall de Meià i Artesa de Segre. La gent s'hi va desplaçar en tot tipus de vehicles, fins i tot camionetes i autocars, i molts caminant.

La comitiva presidencial hi arribà a primera hora de la tarda i el senyor Macià fou acollit amb una sorollosa ovació, que va agrair visiblement emocionat. A les tres de la tarda els van oferir un dinar a l'estil del país a casa de la senyora viuda de Gironella. Aquesta família era llavors la propietària dels edificis i terrenys de Bonrepòs que més tard va comprar la Diputació de Lleida. A la tarda d'aquell dia assolat, van fer el míting a l'aire lliure; van parlar el president Macià, el conseller Gassol i l'alcalde de Barcelona, Jaume Aiguader.

Pel que fa a l'oratória de Macià, s'ha dit que el seu discurs era més aviat pobre i reiteratiu, però fora dels àmbits estrictament polítics la paraula del president era molt eficaç. Com a orador aconseguia polsar la corda sentimental del públic i aquest ja vibrava amb la seva sola presència física. En molts dels seus mítings i desplaçaments per les terres catalanes, l'acompanyà Ventura Gassol, amic fidel de l'exili. Aquest, en canvi, com a bon poeta que era, tenia una oratória inflamada que entusiasma la gent i unes formes d'expressió religiosa herència de la seva època de seminarista. El conseller era el que parlava més en els mítings, escalfant l'auditori i preparant-lo per acollir les paraules més concretes de Macià, que només en començar a parlar ja era molt ovacionat.

L'altre conferenciant, el doctor Jaume Aiguader, antic dirigent del partit de Macià, Estat Català, havia participat en el pacte de Sant Sebastià i en la constitució de l'ERC i el mes d'abril fou proclamat alcalde de Barcelona. Jaume Aiguader era membre d'una societat que en aquells anys va gaudir de certa rellevància, la maçoneria, que representava una forma d'oposició al règim monàrquic i que impulsava el moviment lliurepensador i anticlerical. Pérez Farràs també hi havia estat iniciat aquell mateix mes de maig i pertanyia a la lògia Redención. Hi havia molts càrrecs del nou règim i dirigents polítics que en formaven part, com el general López Ochoa, Lluís Companys, Andreu Nin, Martí Barrera i Manuel Azaña.²⁵ Fins i tot més endavant s'arribà a publicar que el president Macià també hi pertanyia i ell mateix va haver de

desmentir públicament aquestes acusacions i declarar el seu catolicisme.

Després de l'Aplec de Bonrepòs es van dirigir cap a Barcelona, detenint-se a Ponts, Ribelles, Torà, Calaf, Jorba i Igualada. En la majoria dels pobles el senyor Macià dirigí la paraula a la multitud que l'esperava. A Igualada la rebuda fou extraordinària, havent de travessar la comitiva tot el poble a peu fins a les cases consistorials. Van acabar l'itinerari a Martorell i d'allí fins a Barcelona, on hi arribaren a mitjanit.²⁶

EL VIATGE DEL DIA DE SANT JOAN: DE SOLSONA A LA SEU I A PONTS

En una sortida amb ocasió de les eleccions de diputats a Corts Constituents, el president Macià féu un recorregut el dia 24 de juny des de Solsona cap a la Seu d'Urgell i Ponts. Anava acompanyat del comandant Pérez Farràs i del capità Medrano, un altre oficial que també s'havia distingit en la lluita contra la Dictadura i en la instauració de la República.

També els acompanyava en la visita Pere Coromines, que havia acceptat l'ofertament de Macià de col·laborar en l'elaboració de l'Estatut i aquest el va presentar com a candidat pel districte de Sort. Posteriorment, en les eleccions de diputats a Corts, formà part de la candidatura per la província de Lleida amb la finalitat de defensar l'Estatut a Madrid. Coromines recollí en el seu diari personal aquesta sortida del dia de Sant Joan i va descriure amb molt detall l'ambient d'aquells mítings electorals:

«Pels pobles ha corregut la veu que ve en Macià, i tothom surt a la carretera. No sé com ho han pogut saber. A Tiurana el poble en pes volta l'automòbil. Una dona jove abraça per la finestra en Macià i li fa petons, amb tanta violència que l'arrenca materialment, i l'hauria fet anar per terra si l'espessor de la gent no ho hagués evitat.

“Visca Macià. Visca l'Avi!”

“En la fosca de la nit avancem com podem. Per tot arreu, partides de gent, banderes i els noms de Macià i de Catalunya com a oriflames.

“En arribant a Ponts, on només volíem sopar, en Macià és estirat per una banda i jo per l'altra, i ja som al mig de les empentes. Hi ha un que m'agarrota les mans i m'abraça, i no para de cridar: “Visca Coromines!” Té unes mans de pedra picada.

“No hi ha més remei que anar a la plaça. En Macià els diu que estem cansats. Són dos quarts d'onze de la nit. Però ells no s'estan de

raons i volen oir la paraula. Els oradors de Lleida van molt retrassats i el míting el farem en Macià i jo. El balcó és molt alt, la plaça és immensa. Allà, el quart discurs meu. És el que està més bé de tots. Les idees i les paraules no toquen a terra. El poble les toma, i esclata en espurnes d'entusiasme. Com les gotes d'aigua que cauen damunt d'una planxa d'acer roenta.

“En el tombant del carrer que dona a la plaça, veig tres capellans en un balcó petit. Són gringos, negres i no caben al minúscul balcó, que xarbotava d'ells. Un hom diria que a aquella casa li han fet un ull de vellut.

“A un quart de dotze sopem. I encara voldrien que anéssim al Centre Republicà Català. Com que ens hi neguem, ve la Junta. A l'últim, a quarts d'una, ens en podem anar. Ara no sabrà ningú per on passarem, perquè tampoc ho sabem nosaltres.»²⁷

En aquest viatge en què visitaren ciutats episcopals, Solsona i la Seu d'Urgell, el president tractà els bisbes de Sa Il·lustríssima, però no els besà l'anell, i aquests no beneïren el poble, com era costum en semblants ocasions. Macià era creient, però no practicant, encara que respectà sempre l'Església i hi tingué bones relacions, especialment amb el cardenal Vidal i Barraquer.

LES ELECCIONS A DIPUTATS A CORTS

El dia 28 de juny es van celebrar eleccions legislatives a tot l'estat i els diputats catalans elegits haurien de defensar l'Estatut de Catalunya a les Corts. La candidatura de l'Entesa Republicana per Lleida estava encapçalada per Macià, Humbert Torres, Epifani Bellí i Pere Coromines. Sortiren també elegits Ricard Palacín i Josep Estadella.

En saber-se el diumenge al vespre els resultats d'aquestes eleccions i el triomf de l'Esquerra Republicana de Catalunya, Macià féu unes declaracions entusiastes, que foren contestades pocs dies després en un article d'opinió per Joan Viladot i Puig, farmacèutic d'Agramunt²⁸, i on es mostrava més escèptic que aquest pogués aconseguir els seus propòsits: «Es veu que “fer unes eleccions” és cosa que no costa gaire. El que ja costarà una mica més és que es tradueixin en realitats tangibles, en fets palpables, tot allò que s'ha predicat com a aspiracions durant el període electoral. [...] I com que les paraules del Ministre del Treball i del President de la Generalitat - com ha succeït tantes vegades en els dos mesos i mig de República - no van gaire paral·leles, temem que el “ara manem nosaltres” del Sr. Macià topi amb la “incapacitat d'obediència” del Sr. Caballero. Altrament ja n'és un símptoma significatiu el text de l'avantprojecte de Constitu-

Arribada de Francesc Macià i Enric Pérez Farràs a la plaça de la República d'Agramunt.

El president fou rebut pel líder republicà local, Joan Carrera, pel batlle, Josep Gassó, i per altres autoritats. Foto: Josep Sagarra. (IMHB)

ció de l'Estat que acaben de publicar els diaris. I aquest símptoma és més remarcable i mereixedor d'atenció pel moment en què es produeix. Catalunya "afirmà" el diumenge la seva personalitat amb el triomf aclaparador dels elements més radicals del catalanisme. Espanya "afirmà" el dimecres el seu unitarisme amb l'escampament de l'avantprojecte de Constitució. La "qüestió catalana" continua encara. Quan acabarà?.»²⁹

LA DARRERA VISITA: TREMP I LA POBLA DE SEGUR

Un altre viatge que Coromines realitzà acompanyant Macià fou la visita a Tremp i a la Poble de Segur del dia **1 d'agost**. Van sortir de Barcelona i cap a les deu del matí es van aturar a Tàrrega, perquè en Macià volia telefonar i demanar als d'Estat Català que no fessin la seva manifestació. Li havien dit que s'hi ajuntarien els comunistes i que hi hauria desordre, cosa que no convenia. En un moment tothom el va conèixer i va venir gent de l'ajuntament i del poble a saludar-lo. El redactor de *Crònica Targarina*, en Prenafeta, li fa una entrevista al mateix cafè de La Alianza. El president es mostrava optimista en la unànime aprovació de l'Estatut i en el suport de tots els partits polítics catalans en la seva discussió al Congrés. Ell mateix, acompanyat de tots els diputats catalans, tenia intenció de desplaçar-se a Madrid a presentar l'Estatut. Tenia la confiança que, amb la capacitat d'aplicar la legislació, podrien resoldre millor els conflictes socials.³⁰

Arribaren a Tremp al migdia, era un dia plujós i no hi havia ningú pel carrer. Tot i que no els havien avisat de la visita, la gent, en descobrir-los, van córrer a tocar les campanes i tothom sortí a les portes i finestres i començaren a penjar domassos i a hissar banderes. Tots els autos, bicicletes i motocicletes foren utilitzats per avisar els pobles veïns. Després de dinar a la fonda de Fargas, feren un míting a la sala d'espectacles que hi havia al darrere. El viatge continuà cap a la Poble de Segur, on els reberen amb *l'Himne de Riego* i *Els Segadors* i les campanes llançades al vol. Fan un discurs de l'automòbil estant i, tot i que cau una bona gotellada, ningú no fa cas de la pluja. És el darrer racó de Catalunya on hauran fet propaganda per la campanya de l'Estatut. Ja és de nit quan fan cap a Lleida i sopen a casa d'en Macià, per tornar després a Barcelona on arriben a quarts de dues de la nit.³¹

EL REFERÈNDUM DE L'ESTATUT

El dia 2 d'agost es va fer la ratificació de l'Estatut de Núria pel poble català. El referèndum

popular va tenir una participació del 75 per cent i el resultat fou de més del 99 per cent de vots afirmatius.

Una vegada aprovat l'Estatut pels catalans, es va organitzar el viatge de Macià a Madrid per presentar-lo al president de la República. El viatge en tren fou llarguíssim i memorable. A totes les estacions on parava el tren hi havia una gentada impressionant que els esperava amb banderes, pancartes i visques a Macià i a Catalunya, i aquest havia de sortir a la finestra per saludar tota aquella gent congregada al seu pas.

Aquesta ànsia dels catalans per gaudir de reconeixement i autogovern no es corresponia amb les intencions de la resta de diputats espanyols. Les discussions al Congrés s'allargaren eternament. Finalment l'Estatut fou aprovat, però molt retallat i modificat, el 9 de setembre de l'any següent.

EL PAPER DE LA DONA

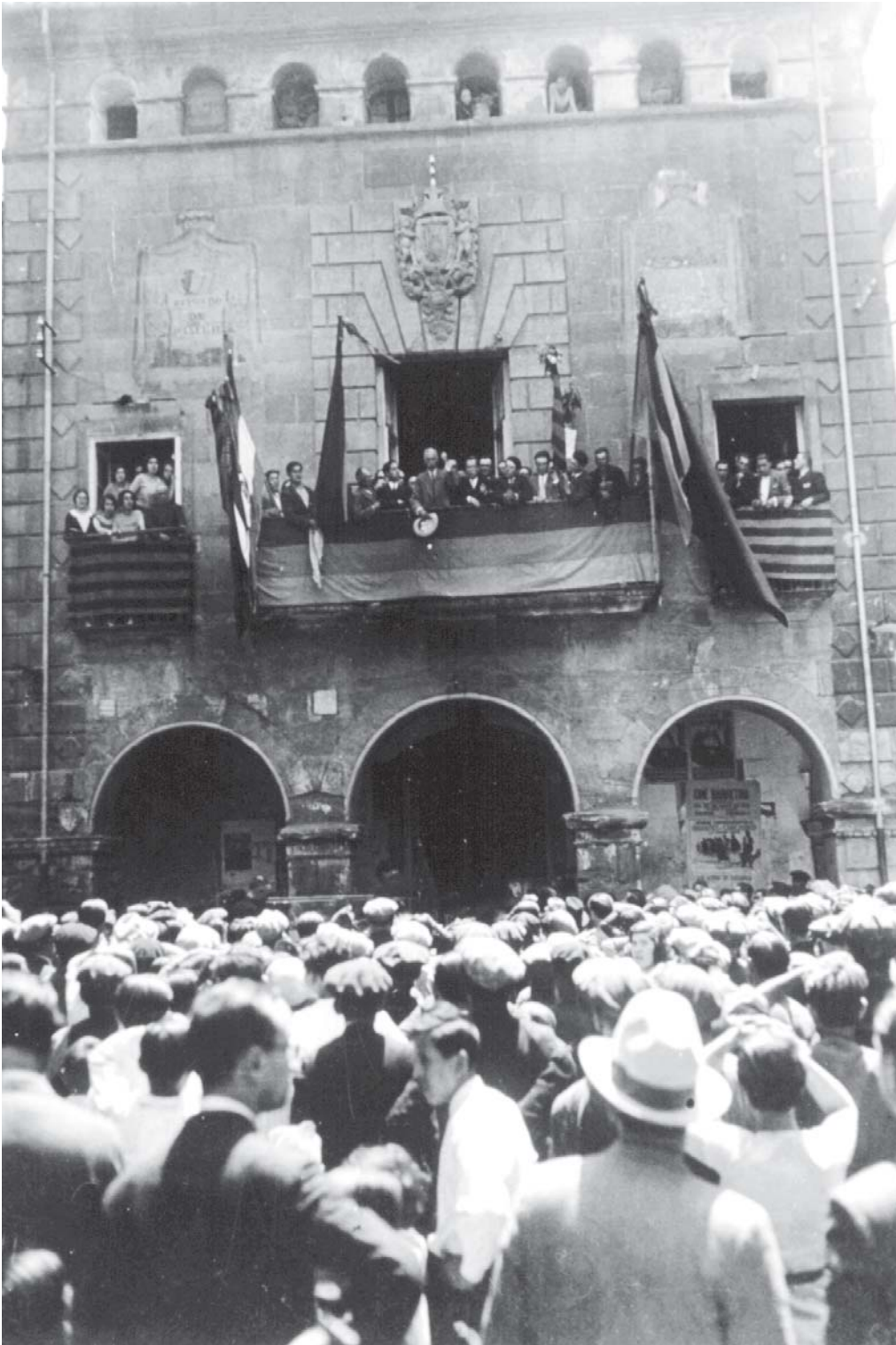
En aquells primers temps de la República començaren també les discussions sobre els drets que afectaven la meitat de la població, la femenina, que fins llavors no havia tingut cap implicació en la vida política.

A les eleccions per a Corts Constituents del 28 de juny de 1931, les dones no eren electores, però sí elegibles. Victòria Kent i Clara Campoamor foren elegides diputades.³²

La Generalitat de Catalunya va començar per implicar molt més la població femenina i durant la campanya de l'Estatut va organitzar una campanya dirigida a les dones en què es demanà també el seu suport. Es van enganxar cartells per tot arreu amb el missatge que el seu deure era fer votar l'Estatut i signar els fulls del plebiscit femení. El cartell amb aquest missatge anava signat pel mateix Francesc Macià, encara que ell personalment no veia prudent donar el vot a les dones. També van sortir anuncis a la premsa com el següent de *La Humanitat*: "Dona: vota pels qui han pensat en els teus drets i en la vida dels teus fills". Així mateix, es van organitzar mítings intentant mobilitzar tot aquest sector de la població.

En el referèndum de l'Estatut, doncs, les dones, privades encara del vot, pogueren manifestar el seu suport en un plebiscit popular en què aconseguiren reunir unes 400.000 signatures d'adhesió al document de Núria.

L'article que atorgaria el vot a les dones fou presentat a debat el dia 31 de setembre de 1931 i concedia el vot a tots els ciutadans d'un i altre sexe majors de 23 anys. Fou apro-

El president de la Generalitat adreça unes paraules als agramuntins des del balcó de l'ajuntament d'Agramunt.

Foto: Josep Sagarra. (IMHB)

vat pel Congrés l'endemà. De tota manera, no van poder exercir el seu vot fins a les eleccions legislatives del 19 de novembre de 1933. El triomf de les dretes en aquelles eleccions fou atribuït en general a les noves votants i a l'abstenció llibertària. Mercè Vilanova, a partir dels seus estudis electorals, pensa que cal tenir en compte la menor participació de la població analfabeta en general, i aquest factor tant afectava els homes com les dones. En el cas concret de la vila

d'Agramunt, tot i que la participació fou la més baixa de totes les conteses electorals, els resultats no van ser gaire diferents de les eleccions de l'any anterior. Per tant, el vot majoritari al partit ERC es va mantenir tot i haver augmentat més del doble el cens electoral (de 785 electors va passar a 1700). En canvi, a nivell comarcal el partit més votat fou la Unió de Dretes, que també va guanyar per un estret marge en el còmput provincial.

Una imatge de les dones agramuntines escoltant el discurs de Macià des de les escales de l'església.

Durant la República es va iniciar el desvetllament polític de la població femenina. Els resultats electorals a Agramunt, en les eleccions en què les dones van votar per primer cop, van continuar donant la confiança als partits d'esquerres. Foto: Josep Sagarra. (IMHB)

**ENRIC PÉREZ FARRÀS
DESPRÉS DE MACIÀ**

Els Fets d'Octubre

Després de la mort de Francesc Macià, el dia de Nadal de 1933, Pérez Farràs i el capità Escofet foren confirmats en els seus càrrecs pel nou president Lluís Companys. En començar els traspassos del cos superior de policia, guàrdies d'assalt i civils, la funció d'aquests havia d'ésser les zones urbanes i, en canvi, els mossos havien de passar a guàrdies rurals. Els esdeveniments del proper mes d'octubre no van permetre aquesta reorganització.

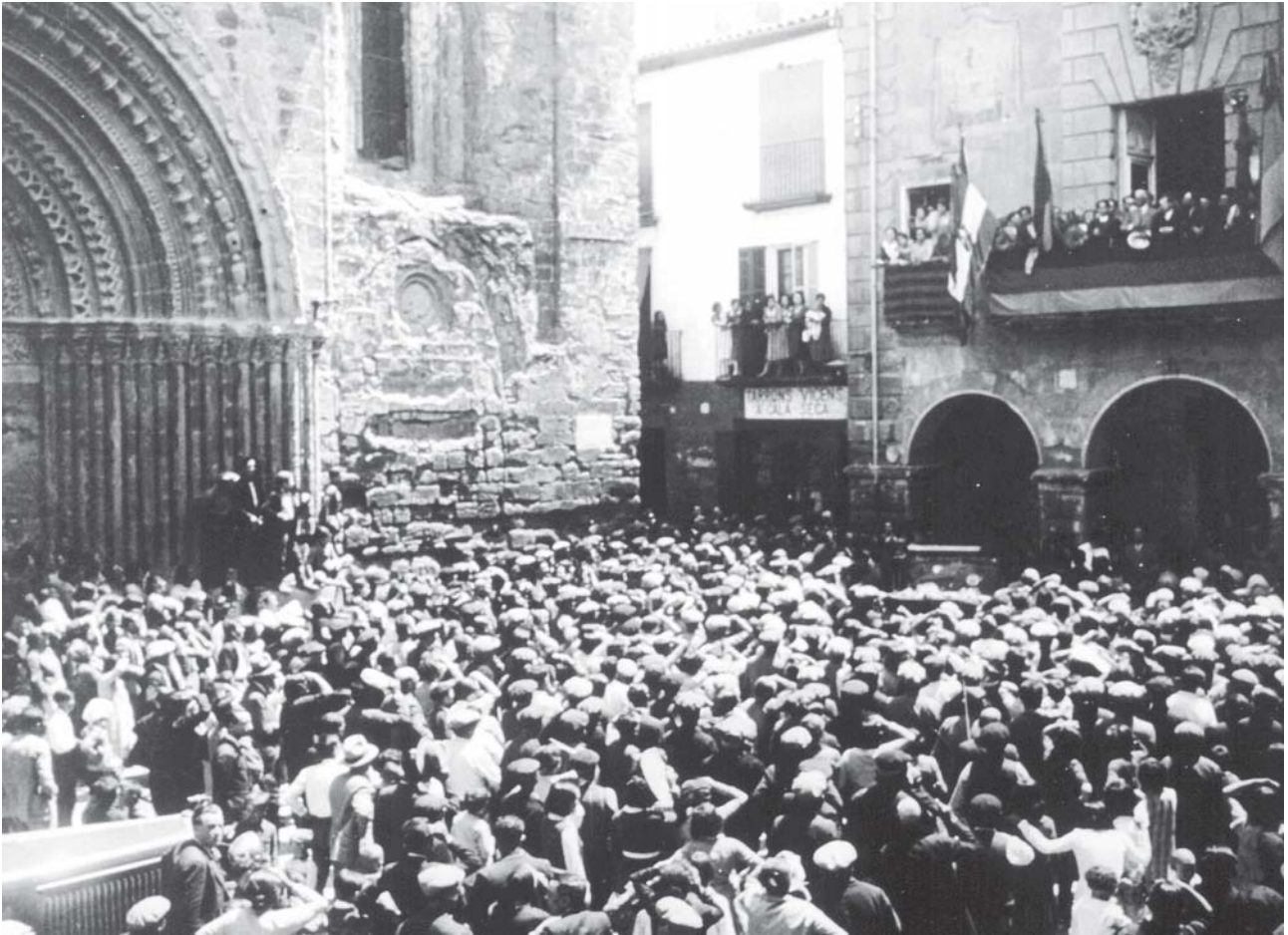
L'actuació més destacada de Pérez Farràs com a cap dels mossos d'esquadra fou en els fets d'octubre de 1934, quan el president Companys, amb el suport unànim del seu govern, proclamà "l'Estat Català dintre de la República Federal Espanyola". Era un acte de protesta per l'intent de les forces monàrquiques i feixistes d'assolir el govern de la República. El capità general de Catalunya, el general Batet, no acatà la decisió del govern català, declarà l'estat de guerra, i les forces militars atacaren el palau de la Generalitat. Pérez Farràs havia rebut l'ordre directa de Companys de defensar el Palau i estava disposat a fer-ho amb totes les conseqüències si el president, persua-

dit que no tenia el suport esperat, no s'hagués rendit al cap de poques hores. Tot el govern fou destituït i empresonat i, a nivell de Catalunya, foren detingudes unes 3.000 persones entre dirigents polítics i sindicals d'esquerres.

El comandant, el capità Escofet i un altre oficial dels mossos, implicats en la resistència a l'exèrcit, foren sotmesos a consell de guerra i condemnats a mort. A partir d'aquell moment s'inicià una campanya des de tots els estaments de la societat catalana per demanar l'indult dels condemnats. Els despatxos dels membres del govern de l'Estat es van omplir de telegrams amb aquesta petició. La dona i la filla de Pérez Farràs visitaren el president de la República, el cap del Govern, Lerrooux, i fins i tot Gil Robles, per demanar clemència, i el mateix va fer Maria Macià.³³

Finalment el mateix president de la República, Alcalá Zamora, va exigir aquest indult com a condició per no dissoldre el govern, que llavors es trobava en mans de la CEDA. El dia 5 de novembre, les penes de mort foren commutades per la cadena perpètua, i Pérez Farràs la va haver de complir al castell militar de Cartagena.³⁴

El govern de la Generalitat i tots els altres condemnats pels Fets d'Octubre, foren amnistiats els últims dies de febrer de 1936, des-

prés de les eleccions a Corts del dia 16 del mateix mes, amb la victòria del Front Popular. El dia 2 de març, el novament elegit president de la Generalitat, Lluís Companys, amb els consellers i els militars amnistiats que tornaven de presidir, van fer una entrada triomfal a Barcelona. Escofet i Pérez Farràs foren elegits diputats compromissaris per ERC a Barcelona ciutat i província, respectivament, en les eleccions del 26 d'abril; amb els diputats del Parlament havien de participar en l'elecció del nou president de la República, on sortí escollit Manuel Azaña.

El mes d'abril de 1936, Falange Española va projectar un atemptat contra el comandant Pérez Farràs, en un acte d'homenatge que li feien a Vilassar de Mar; no va arribar a dur-se a terme, gràcies a la intervenció casual dels mossos d'esquadra, que detingueren alguns dels implicats.³⁵ Els primers dies de juny de 1936, el capità Escofet va obtenir el reingrés a l'exèrcit, però a Pérez Farràs l'obligaren a passar a la reserva, com a penyora de les exigències de l'alta oficialitat.³⁶

La guerra civil

A finals de juny, Companys encomanà la comissaria d'Ordre Públic a Escofet, amb l'ajut

del comandant Vicenç Guarner com a cap de serveis; Pérez Farràs es quedà com a assessor militar del president. Els primers dies de juliol, aquest es trobava de viatge a Brussel·les, on assistia, en representació de la Generalitat, a un congrés internacional antifeixista, quan li van arribar rumors que el cop d'estat que temien ja era imminent.³⁷ El dia 14 de juliol, de retorn a Barcelona, i després de posar-se a les ordres d'Escofet, Pérez Farràs va mantenir contactes amb els dirigents anarquistes i sindicals per estar al corrent de quin seria el paper d'aquestes organitzacions i va comunicar al líder anarquista Durruti la negativa a subministrar-los armes.

L'actuació més destacada de Pérez Farràs en l'aixafament a Barcelona de la revolta militar del 19 de juliol va succeir quan amb alguns guàrdies d'assalt va ocupar el quarter de la Divisió i personalment va aconseguir fer presoner el general Goded, que poques hores abans havia arribat des de Mallorca per dirigir la insurrecció. Tot seguit va aconseguir conduir amb vida el general davant del president Companys, que el va pressionar perquè dirigís un discurs per ràdio comunicant la seva rendició i evitant així més enfrontaments.³⁸ També fou important la intervenció en el quarter de la guàrdia civil de Consell de Cent, on va convèncer algun oficial indecís que la causa dels

Un altre aspecte de la plaça de la República d'Agramunt, amb l'església romànica de Santa Maria a l'esquerra i l'ajuntament a la dreta, durant el parlament de Francesc Macià.
Foto: Josep Sagarra. (IMHB)

insurrectes estava definitivament perduda.³⁹ El 21 de juliol de 1936, la Generalitat va intentar formar un exèrcit català. Es nomenava Lluís Prunés comissari de Defensa i es creaven unes milícies ciutadanes a les ordres d'Enric Pérez Farràs, però els anarquistes desmuntaren l'intent i el Comitè de Milícies, com a alternativa, començà a formar columnes de milicians, en lloc del reclutament. El dia 24 de juliol va sortir la primera columna, liderada per Durruti i que portava com a responsable militar el comandant Pérez Farràs, amb la col·laboració d'altres oficials d'artilleria. Van avançar via Lleida i una de les satisfaccions íntimes de Pérez Farràs en aquelles hores va ser passar pel carrer Major d'aquesta ciutat, carrer on havia nascut, al davant de la seva columna. Després d'alliberar Casp, tenien com a destí Saragossa, però poc abans d'arribar a la capital aragonesa foren sorpresos per l'atac d'alguns avions que els van fer deturar i retrocedir a Bujaraloz.⁴⁰ Van participar en els combats de Pina, Osera, Bujaraloz i Belchite, on, després de la presa d'aquestes poblacions, el front va quedar estabilitzat durant molt de temps.⁴¹ El coronel Guarner, en les seves memòries de la guerra, fa un comentari molt adient sobre les personalitats enfrontades dels dos caps de la columna. «Pérez Farràs, lleidatà, era d'un valor impulsiu, vehement en les seves opinions, alt d'estatura, de front ample i amb un talent natural, enfosquit per obcecacions momentànies. Al cap de poc temps, la forta personalitat d'aquests dos caps de les forces, l'un polític i l'altre militar, va donar lloc a dissidències, i Pérez Farràs, que havia militaritzat considerablement la columna, l'abandonà, i se'n tornà a Barcelona».⁴²

Fins a finals de l'any 1936, els militars que havien impulsat la República des del primer moment encara conservaven els seus càrrecs en el comandament. Pérez Farràs fou rehabilitat oficialment i ascendit a tinent coronel. Així, el 16 de desembre la Generalitat reorganitzava l'exèrcit català en tres divisions i Pérez Farràs figurava com a cap del regiment d'artilleria de la tercera divisió. Durant l'any 1937, en una nova disciplina imposada pel Govern de l'Estat a iniciativa del Partit Comunista, la plana major dels militars republicans foren passats a càrrecs de la rereguarda i substituïts per caps sorgits de les milícies o per altres militars més fàcilment manejables. El mes de maig, el recentment nomenat ministre de Defensa, Indalecio Prieto, va nomenar Pérez Farràs comandant militar de Tarragona. Al cap d'un any encara continuava exercint aquest càrrec, però amb la missió, des de finals de març de l'any 1938, de formar un centre de recuperació de personal en la zona de Gandesa, que havia de retrobar els pròfugs que desertaven. El mes de maig van aparèixer

nombrosos ascensos per mèrits de guerra i Pérez Farràs fou ascendit a coronel.⁴³ El mes de setembre de 1938 fou nomenat comandant militar de Girona i va ocupar aquest càrrec fins a principis de 1939, quan l'exèrcit franquista ja començava a ocupar Catalunya.

L'exili a Mèxic

Després de tres anys d'exili a França, l'abril de 1942 Pérez Farràs i la seva família (la seva esposa era violinista), s'embarcaren cap a Amèrica.

Des de l'exili a Mèxic, el coronel Pérez Farràs va promoure la necessitat de formar una unitat catalana combatent que lluités a les fileres dels aliats durant la Segona Guerra Mundial. Amb aquest propòsit va escriure la proclama a la publicació de l'exili *Full Català*.⁴⁴ Va rebre el suport de militars i tècnics catalans de diverses armes i fins i tot va escriure al Consell Nacional Català, que funcionava a Londres i que després de l'afusellament de Companys era l'única representació del poder civil català a l'exili. El Consell, però, no li va donar cap resposta, i els problemes de salut el van allunyar de l'activitat política.

També col·laborava en una altra publicació dels exiliats catalans a Mèxic, els *Quaderns de l'Exili*, mentre es guanyava la vida com a alt empleat d'un banc controlat pels empresaris catalans germans Bertran i Cusiné. Va morir a Cuatla, després d'una llarga malaltia, l'any 1949.⁴⁵

Per finalitzar, són especialment adients les pròpies paraules de Pérez Farràs en el darrer fragment d'un escrit publicat a l'exili i que tracten sobre l'època en què va servir a les ordres de Macià:

«Quan repasso, en els racons de la meua memòria, la sèrie turbulent d'episodis que m'ha tocat de viure, la quantitat de personatges polítics que he hagut de conèixer, el veig a ell, el President, tan alt, tan per damunt de tot i de tots! Per això em desesperava de veure com l'enganyaven, explotant el seu prestigi, la turba de petits intrigants que el voltaven. Sobre això li havia parlat més d'una vegada i sovint en termes violents. El fet que es negava a obrir els ulls a la realitat, em va obligar a dir-li un dia: "Si el poble català, l'idolatra, don Francesc, no és pas per la seva habilitat política, perquè vostè és un ingenu; no és pas per la seva oratòria, que no en té; és per la seva bondat, per la seva vida de sacrificis, pel seu idealisme! Que pensarà, doncs, el poble si sempre el veu seguit i voltat de pillets?"

“A la fi de la seva vida, l'apòstol del nacionalisme català anava comprenent el fracàs al qual l'havien arrossegat els aprofitadors que s'havien servit de la seva enorme popularitat. Cap dels seus grans ideals no havia estat portat a terme. No es estrany que les seves darreres

paraules, en el llit de mort, fossin: “Pobra Catalunya!”

“Malauradament, el desastre del 1939 havia de donar la raó a les últimes paraules del President».⁴⁶

NOTES

¹ BLADÉ DESUMVILA, Artur, “Don Enrique Pérez Farràs”, *España Nueva*, Mèxic, dossier sobre Catalunya, 221-223, 23 d'abril de 1950, pàg. 25. Aquest article es basa en les converses que l'autor va tenir amb Pérez Farràs a l'exili. Van establir amistat en l'empresa on treballaven i Bladé el va visitar molt sovint durant la llarga malaltia del coronel.

² L'any 1926 Macià intentà invadir Catalunya des de Prats de Molló per proclamar la República Catalana. Pérez Farràs, en assabentar-se dels preparatius d'aquest moviment, passà a França per afegir-s'hi. A les vigílies es trobava a Tolosa de Llenguadoc, però l'estació fou presa militarment i no va poder reunir-se amb Macià. Aquest complot fracassat va donar a Macià un gran ressò internacional. BLADÉ, A., *op. cit.*, pàg. 190.

³ CASANELLES, Joan, *Memòries i biografia*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1991, Col·lecció Gent de la Casa Gran, 5, pàgs. 54 -78.

⁴ POU, B. i MAGRIÑÀ, J.R., *Un año de conspiración (antes de la República)*, Barcelona, Ediciones Rojo y Negro, 1933, pàgs. 249-264.

⁵ SOLDEVILA, Ferran, *Història de la proclamació de la República a Catalunya*, Barcelona, Curial, 1977, La Mata de Jonc, 8, pàgs 249-264.

⁶ RODRIGUEZ, Angels i UCELAY DA CAL, Enric, “La trajectòria dels mossos d'Esquadra a la Catalunya Contemporània”, *Els Mossos d'Esquadra*, Barcelona, L'Avenç estudis, 1981, pàgs. 51-137.

⁷ BARRULL, J, *Les comarques de Lleida durant la Segona República 1930-1936*, Barcelona, L'Avenç, 1986, pàg. 203.

⁸ BERNAUS, R., PLANES, J.M. i PUIG, J., *La guerra civil a Agramunt*, Agramunt, Revista Sió, 1994, pàg. 16.

⁹ Tàrrrega va respondre a una “tradició de vot” conservadora, heretada de la Restauració, i va continuar amb resultats favorables a la dreta al llarg de tot el període republicà. COMA, Glòria, *Tàrrrega a la segona república*, Lleida, Pagès editors, 1992, pàgs. 50-57.

¹⁰ SARDÀ, Zeneida, *Francesc Macià vist per la seva filla Maria*, Barcelona, Edicions Destino, 1989, pàg. 221.

¹¹ “Viaje del Presidente de la Generalidad de Cataluña”, *El Día Gráfico*, Barcelona, 12 de maig de 1931, pàgs. 1, 5 i 12.

¹² CRUELLES, Manuel, *Francesc Macià*, Barcelona, Ed. Bruquera, 1971, pàg. 155-157. Aquesta veneració per Macià també es va donar entre els obrers de les zones urbanes. Un metge molt catòlic recordava, amb un cert desgrat, trobar-se en llars humils barcelonines retrats de Macià servint com una mena d'altar familiar amb espelmes enceses. GISPERT, Ignasi de, *Memòries d'un neuròleg*, Barcelona, Ed. Selecta, 1976, pàg. 73.

¹³ “El triunfal viaje de Macià”, *El Diluvio*, Barcelona, 12 de maig de 1931, pàg. 7.

¹⁴ “El Aplec del Mont-repós”, *El País*, Lleida, 23 de maig de 1931.

¹⁵ “Visita de Macià a Cervera”, *El País*, Lleida, 28 de maig de 1931.

¹⁶ “La visita del Sr. Macià”, *Crònica Targarina*, Tàrrrega, núm. 509, 30 de maig de 1931.

¹⁷ En la reunió de l'ajuntament del dimecres següent, l'alcalde de Tàrrrega explicà la seva actuació durant la visita de Macià. Davant de les queixes de l'oposició, va reconèixer que l'organització no fou del tot adequada per la manca de temps. El consistori va aprovar de donar el nom del president a la plaça del Carme. *Crònica Targarina*, Tàrrrega, núm. 509, 30 de maig de 1931, pàgs. 7-11. Per a més informació sobre les discussions a la sessió de l'ajuntament, es pot consultar: ESPINAGOSA, J. i PLANES, J.M., *Tàrrrega Aproximació a la història dels seus Ajuntaments entre 1884-1939*, Lleida, Diputació de Lleida, 1988, Col·lecció Viles i Ciutats, 2, pàgs. 192-193.

¹⁸ El Partit Republicà Radical Socialista estava encapçalat per Marcel·lí Domingo, que fou nomenat ministre d'Instrucció Pública del govern provisional de la República. El mes de maig de 1931 havia estat molt celebrat a Catalunya el seu decret de bilingüisme, en què tornava a implantar el català a les escoles. Domingo va exercir una gran influència en el sector republicà d'Agramunt, ja que era fill d'un tinent de la Guàrdia Civil que fou destinat a aquesta vila l'any 1899. Un altre dels germans que també va residir-hi fou l'eminent biòleg Pere Domingo.

¹⁹ VILADOT, Guillem, *Ultramemòries, Francesc Macià, “Sió”*, Agramunt, abril 1998. Mossèn Joan Pons, nat a Agramunt el 1893, fou autor d'una extensa monografia sobre el temple parroquial que va sortir publicada poc abans de la guerra civil.

²⁰ Respecte a les eleccions legislatives de juny de 1931, els resultats electorals d'Agramunt, publicats per Mercè Vilanova i per Conxita Mir, no són coincidents en les xifres, encara que sí en la victòria de la coalició encapçalada per Macià. MIR, Conxita, *Lleida 1890-1936: caciquisme polític i lluita electoral*, Abadia de Montserrat, 1985. VILANOVA, Mercè, *Atlas electoral de Catalunya durant la Segona República*, Barcelona, J. Bofill-La Magrana, 1986, pàg. 340.

²¹ La casa, actualment situada al carrer del Canal, va continuar en mans de la família fins l'any 1955, en què la seva germana, Rosa Pérez Farràs, la va vendre a l'actual propietari, el meu pare, Pau Costafreda. A la casa del davant hi residien els cosins de la mare de l'Enric, els Mora del carrer de Sant Joan.

²² UCELAY DA CAL, Enric, *El nacionalisme radical català i la resistència a la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1931)*, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1983, volum 2, pàg. 963.

²³ Joan Maluquer era fill de Rosa Viladot, de cal Masvell d'Agramunt, i posseïa una extensa propietat prop d'Artesa de Segre. Tot i ser monàrquic, fou un home molt respectat des de tots els àmbits polítics i va portar a terme una important tasca en catalanitzar novament la Diputació de Barcelona després de la Dictadura. Aquesta institució la va ocupar Macià el 14 d'abril, amb un enfrontament directe, però respectuós, amb Maluquer. Fins a l'aprovació de l'Estatut, fou l'únic organisme que va poder gestionar realment.

²⁴ “El viaje del presidente a Montrepós”, *El Diluvio*, Barcelona, 26 de maig de 1931, pàg. 11.

²⁵ SÁNCHEZ FERRÉ, Pere, *La maçoneria en la societat catalana del segle XX. 1900-1947*, Barcelona, Edicions 62, 1993.

²⁶ “Del viaje de Macià”, *El Diluvio*, Barcelona, 27 de maig de 1931, pàg. 15.

²⁷ COROMINES, Pere, *Diaris i records*, Barcelona, Curial, 1974-75, La Mata de Jonc, 3,4 i 5, volum III, *La república i la guerra civil*, pàgs. 26-28.

²⁸ Joan Viladot era el pare del que també seria escriptor i farmacèutic, Guillem Viladot. Les seves idees polítiques estaven vinculades al partit de la Lliga Regionalista, que en aquestes eleccions havia retirat la candidatura a Lleida. En aquesta època col·laborava amb articles d'opinió al diari lleidatà *El País*, i a *Crònica Targarina*.

²⁹ VILADOT PUIG, Joan, “La qüestió catalana”, *Crònica Targarina*, núm. 514, 4 de juliol de 1931.

³⁰ “En Francesc Macià a Tàrraga”, *Crònica Targarina*, Tàrraga, núm. 518, 1 d'agost de 1931, pàg. 22.

³¹ COROMINES, *op. cit.*, pàgs. 47-49.

³² Victòria Kent fou designada, el mes de maig de 1931, directora general de presons i pertanyia al Partit Radical-Socialista. Considerava prematura la concessió del vot a la dona, ja que podia afavorir les dretes i anar contra la República. Clara Campoamor pertanyia a la minoria radical i formava part de la comissió que redactava el projecte de Constitució i allà insistí en la defensa dels drets de les dones. Campoamor defensà enèrgicament a les Corts el vot de la dona i el principi del divorci. Si fins i tot entre les dues diputades hi havia posicions enfrontades, no es podia esperar altra cosa en els partits i en les opinions de la gent.

³³ Els generals de l'Estat Major s'oposaren aferrissadament a aquest indult, sobretot en el cas de Pérez Farràs, i només el van acceptar com a mal menor i a condició que no fos dissolt el govern de dretes. Tot i que la CEDA no havia pogut aconseguir que el general Franco fos nomenat cap d'Estat Major, si van obtenir que aquest dirigís les operacions des del Ministeri, com si ostentés aquest càrrec. GIL ROBLES, José M., *No fué posible la paz*, Ariel, Esplugues de Llobregat, 1968, pàgs. 141-148.

³⁴ La campanya dels mitjans de comunicació de Madrid contra el comandant fou especialment acarnissada. El van arribar acusar d'haver disparat personalment i causat la mort d'un oficial de l'exèrcit, quan en l'auto de la sentència del consell de guerra ni tan sols no es va mencionar que ell hagués disparat. Aquestes acusacions calumnioses es van publicar l'any 1934 i següents a diaris com ABC de Madrid i fins i tot autors molt recents han continuat donant crèdit a aquells rumors sense fonament. El capità Escofet, en les seves memòries, fa un relat detallat dels fets tal com ell els va viure i publica el paràgraf de l'auto de la sentència per desmentir aquestes acusacions. ESCOFET, Frederic, *Al servei de Catalunya i de la República*, vol. I, *La desfeta 6 d'octubre 1934*, Edicions Catalanes de Paris, 1973, pàgs. 123-124.

³⁵ Més endavant també en van dur a terme un altre contra el coronel Moracho, que havia defensat Pérez Farràs i Escofet en el consell de guerra i que es va salvar sortosament de dues bombes de mà que li van llançar en plena plaça de Catalunya. Aquest atemptat fou atribuït a membres de la Unió Militar Española (UME). FEBRÉS, Xavier, *Frederic Escofet, l'últim exiliat*, Barcelona, Pòrtic, 1979, pàg. 143.

³⁶ El mateix general Franco va enviar una carta el dia 23 de juny al president del Consell de Ministres on es manifestava contrari al reingrés d'aquests oficials i negava que a l'exèrcit hi hagués moviments conspiradors contra la República.

³⁷ PÉREZ FARRÀS, Enric, “El 19 de juliol del 1936”, *Quaderns de l'Exili*, núm. 14, Mèxic, juliol-agost 1945, pàgs. 8-9.

³⁸ BENAVIDES, Manuel, *Guerra y revolución en Cataluña*, Mèxic, Ed. Roca, 1978, pàgs. 129-131.

³⁹ LACRUZ, Francisco, *El Alzamiento, la Revolución y el Terror en Barcelona 19-7-1936*, Librería Arysel, Barcelona, 1943, pàgs. 103-104. En la declaració de Lluís Companys en el seu consell de guerra de l'any 1940 consta que li van preguntar sobre l'actuació de Pérez Farràs en aquest quarter de la guàrdia civil de Consell de Cent. El president, com es pot suposar, no va voler donar cap dada rellevant sobre els fets d'aquell dia que pogués comprometre altres persones.

⁴⁰ L'atac de l'aviació havia provocat una desbandada entre els milicians i a causa d'aquest seriós contratemps ja es va produir l'enfrontament entre els dos caps de la columna. Pérez Farràs va comunicar a Durruti que amb els mètodes que volien seguir els anarquistes no es podia combatre, però el líder anarquista va imposar els seus criteris. Pérez Farràs era de l'opinió que una guerra i alhora una revolució no podia ser. PAZ, Abel, *Durruti*, Barcelona, Editorial Bruguera, 1978, pàgs. 402-403.

⁴¹ Segons el testimoni personal publicat pel mossèn de Candasnos, Jesús Arnal, incorporat a la columna, el poder de Pérez Farràs a la columna Durruti fou més teòric que real, ja que els anarquistes no acceptaven la disciplina de l'exèrcit ni l'autoritat dels oficials, que no tenien cap privilegi ni jerarquia. ARNAL, Jesús, *Por qué fui secretario de Durruti*, F. Camps Calmet, Tàrraga, 1972, pàgs. 91-93.

⁴² GUARNER, Vicenç, *L'aixecament militar i la guerra civil a Catalunya*, Abadia de Montserrat, 1980, pàg. 131.

⁴³ SALAS LARRAZABAL, Ramon, *Historia del Ejército Popular de la República*, Madrid, 1973, Vol. I i III, pàgs. 992-993 i 1.206-1.207.

⁴⁴ PÉREZ FARRÀS, Enric, “Amb mires al demà”, *Full Català*, núm. 13, Mèxic, D.F., octubre de 1942, pàg. 1. En aquest mateix número de la publicació va publicar un article sobre els records del 6 d'octubre de 1934.

⁴⁵ BLADÉ DESUMVILA, A., *De l'exili a Mèxic*, Barcelona, Curial, 1993, La Mata de Jonc, 23, pàgs. 187-232.

⁴⁶ PÉREZ FARRÀS, Enric, “De quan vaig servir a les ordres directes del president Macià”, *Quaderns de l'Exili*, Coyoacan, núm. 6, març-abril 1944, pàgs. 8-9.